

С. Й. Грица

Наймитські пісні

НАЙМИТСЬКІ ПІСНІ – цикл соціально-побутових пісень, що вирізняються за тематикою і відображають різні форми найму та зміни форм винагороди за працю. Н. п. існували від початку становлення суспільних відносин і правових норм за часів феодалізму в Київській Русі. Н. п. пов'язані із майновою нерівністю в міжродових патріархальних відносинах, із т. зв. приймацтвом, а також різними формами найму в соледобувних промислах, що були започатковані за часів Галицько-Волинського князівства в 13 ст. (м. Коломия, нині Івано-Фр. обл.). Так з'явилися пісні про наймитування в чумацьких валках (чумацькі пісні), козацькому середовищі (козацькі пісні), на рибальських промислах (бурлацькі пісні), у візництві, у сільському господарстві; за капіталістичних відносин чоловіків і жінок наймали на різний строк (строкарські пісні). Тематично споріднені з Н. п. заробітчанські пісні. За специфічних умов розвитку фольклору та його особливостей давні пісні пристосовували до нових обставин, однак складно провести чіткі хронологічні межі в зазначених тематичних групах, і лише пісні про строкарство, цехові промисли в місті, про еміграцію можна віднести до конкретного часу й обставин. Відсутність власної державності в Україні, комплекс усвідомленої залежності й страдництва надали особливого семантичного значення Н. п. про соціальну долю та зумовили присутність мотивів наймитства в пісенній ліриці, напр., піснях про жіночу долю, окремих групах обрядових пісень (весільні, жнивварські пісні), що таким чином зближують Н. п. з названими жанрами й тематичними циклами. Основою формування прошарку наймитів в Україні було село, тому й стиль Н. п. мало чим відрізняється від пісень українського позаобрядового фольклору.

Як і в інших жанрах і тематичних групах, у Н. п. виділяють домінантні сюжети з властивими їм силабічними структурами вірша та мелодіями, що у процесі побутування зазнають варіантних видозмін, утворюючи пісенні парадигми. До найдавніших зразків Н. п., що мають безліч варіантів, можна зарахувати такі сюжети, як: «Вчора була суботонька,/ А завтра неділя,/ Чом у тебе, наймиточку, сорочка не біла?», «І ти наймит, і я наймит,/ Покиньмо служити», «А в неділю рано, як сонечко грало,/ Виряджала мати дочку в чужу стороночку», «Ненько ж моя рідна,/ Чого ж я невільна?/ Тоді, дочко, вільна будеш,/ Як строку добудеш», «Ой служив я/ Да й у богатиря/ Да й усе горе знаю», «Та немає гірш нікому,/ Як наймиту молодому». У Н. п. часто виступають взаємозамінні номінації: наймит,

приймак, бурлак, козак, чумак та ін., що підтверджує різні історичні і соціальні нашарування в цьому циклі пісень. Це також стосується їхньої поетики, структури, мелосу, яким притаманні всі можливі поетичні тропи, форми вірша (ізосилабічні, гетеросилабічні), переважно дворядкові з повторами першого чи другого рядка, строфи з катеном та різними надскладовими додатками до основної силабічної структури вірша на зразок вигуків «ой», «гей», «да», «та», трирядкові строфи, різні форми виконання – сольні, хорові тощо. Нерегламентованість Н. п. конкретним функціональним призначенням зумовлює рухливість і варіаційні видозміни циклу, його зв'язки з іншими.

Диференціювальним чинником стильових градацій Н. п. є регіональна належність кожного з варіантів пісенної парадигми, що адаптує ознаки локального модусу мислення й виконавства: «Ой зацвіла калинонька коло перелазу» (с. Кам'янки Підволочис. р-ну Терноп. обл.); «Ой зацвіла черешенька близько перелазу» (с. Бистрик Бердичів. р-ну Житомир. обл.); «Ой хто не служив ой та й у багатиря» (с. Студеники Переяслав. р-ну Київ. обл.); «Ой як та сирота на світі бідує» (записала 1970 С. Грица від Д. Сокалюка в с. Шипинці Кіцман. р-ну Чернів. обл.). Сюжети і мелодії Н. п. широко використовували в українській літературі та музиці: Т. Шевченко в поемі «Наймичка» та М. Вериківський в опері з тією ж назвою; І. Франко в поемі «Наймит» (з нар. переказів) і С. Людкевич у кантаті на ті ж слова; А. Головка в романі «Мати»; Л. Ревуцький в обробці «Ой гей, а хто горя не знає»; П. Козицький в обробці «Як у строк я пішла» тощо; в образотворчому мистецтві – І. Іжакевич, В. Касіян та ін.

Тематично близькими до цієї групи пісень є емігрантські пісні, що утворюють окремий цикл наймитських та заробітчанських пісень. Емігрантські пісні виникли наприкінці 19 ст. під впливом розвитку капіталістичних відносин у селі, еміграції українського населення в Угорщину, Сербію, Росію, США, Канаду, Бразилію, Мексику та ін. Еміграція з України відбувалася переважно з Галичини, Буковини та Закарпаття, які перебували під владою Австро-Угорщини, Румунії. Тематика емігрантських пісень має сюжетний стрижень з опорними мотивами:

- роздуми і настрої, пов'язані з виїздом;
- подорож на чужину, тривоги в дорозі, переправа через океан;
- складні обставини життя у процесі освоєння нових земель;
- драматичне переживання розлучених сімей, зниження моралі;
- успішне (або трагічне) повернення на батьківщину;
- адаптація на чужині, покращення матеріал. стану.

Кожен сюжетний мотив утворює пісенну парадигму варіантів; ці ж мотиви можуть об'єднувати у більшому творі (напр., у популярній пісні «Ой Канадо, Канадочко, яка ти зрадлива», відомій у різних варіантах). Цикл емігрант. пісень у мініатюрі репрезентує основні стильові пласти традиційної української пісенності – епіку у вигляді масштабних

розповідей новелістичного характеру; рефлексійну лірику, яка тяжіє до традиційної ліричної пісенності; гуморист.-сатиричні приспівки на теми емігрантського життя («Подме, хлопці, подме до той Гамерички», «Буд здрава, землице, іду к Америце», «Понад море, понад море, бридка хвиля тримат», «Жінко моя дорогая, що будем робити? Я погадав йти в Канаду, а тебе лишити», «Мій муж в Гамерице, вугля си приберат», «Серед Америки корчма мурована», «Як-єм ішов з Америки» та ін.). Вербальна мова, мелос емігрантських пісень зберігають генетичні ознаки тих регіонів, звідки походять їх творці й носії (Лемківщина, Буковина, Прикарпаття). Звідси й виразні діалектні ознаки в мові, музичному стилі (напр., «Добре би нам било у той Гамерице»). У лексиці емігрантських пісень адаптовано чимало іншомовних слів, здебільшого англійського, німецького походження, як-от: гавз (дім), шифа, дамшифа (корабель), шифкарта (квиток на пароплав), бас (наставник), унтир (підлеглий), фейт (вантаж), гунцут (негідник), файно (добре), пінедзи (гроші) тощо, також угорської, а особливо західнослов'янських (словац., польс.) мов у зв'язку із сусідством західноукраїнського населення з поляками, словаками, угорцями та їхнім взаємним обміном пісенною творчістю. Мелодика та спосіб виконавства емігрантських пісень значно зближені з мелосом і характером виконавства названих народів, виявляють нахил до мажору й танцювальних ритмів, пришвидшених темпів. Переважає речитативний тип співомовлення, значне місце посідають синкопи, десцендентні ритми ямбічного нахилу, антиметаболи.

В емігрантських піснях збільшена роль індивідуальної творчості, насамперед у складанні поетичних текстів, які розспівують під давні мелодії, поширена фольклоризація пісень літературного походження. Як і в сучасному фольклорі, значне місце в емігрантських піснях посідають жартівливо-гротескні настрої, що відображають нове світобачення творців, нерідко це «сміх крізь сльози». Новелістського, громадського змісту емігрантські співанки-хроніки складали у формі коломиенок («А в том року вісімсотнім дев'ятьдесять п'ятім» – про від'їзд до Бразилії). Емігрантські пісні-хроніки нерідко входили до репертуару західноукраїнських лірників. З емігрантськими піснями тісно пов'язані українські пісні про імміграцію, які виникали у середовищі іммігрантів або як ремінісценції пережитого в еміграції, маючи спільні генотипи з емігрантськими піснями, іншими жанрами українського фольклору («Співаймо, браття, а в тій Канаді», «Оженився Іван Булка, взяв си англічанку», «Канада є розширена, на цілий світ вихвалена» та ін.). Тема еміграції закарбована у славнозвісній пісні «Чуєш, брате мій» (сл. Б. Лепкого, музика Л. Лепкого).

Рекомендована література

1. Рудченко Н. Чумацкие народные песни. К., 1874;
2. Васильев М. К вопросу о новых мотивах в малорусской народной поэзии (из украинских сахарозаводских песен) // Этногр. обозрение. 1897. Т. 33, № 2;

3. Гнатюк В. М. Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності // Зап. НТШ. Л., 1902. Т. 50;
4. Кузеля З. Причинки до студій над нашою еміграцією // Там само. 1911. Т. 105;
5. Білецька В. Наймитські пісні // Етногр. вісн. 1929. Кн. 8;
6. Поріцький А. Я. Побут сільськогосподарських робітників України в період капіталізму. К., 1964;
7. Наймитські та заробітчанські пісні. К., 1975;
8. Кобузан В. М., Чорна В. М. Заокеанська міграція слов'ян у ХІХ – на поч. ХХ ст. // НТЕ. 1989. № 6;
9. Медвіцький Б. Збирання і вивчення українського фольклору в Канаді // Там само. 1991. № 2;
10. Буд здорова, землице: Укр. нар. пісні про еміграцію. К., 1991;
11. Грица С. Й. Міграції фольклору (з приводу іммігрантських пісень з Канади) // Фольклор українців поза межами України: Зб. наук. ст. К., 1992;
12. Квітка К. Українські народні мелодії. Ч. 2. К., 2005.

Бібліографічний опис:

Наймитські пісні / С. Й. Грица // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-71744>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).